

**O'ZBEKISTON MUZEYLARI-MADANIY MEROSNI SAQLASH,
O'RGANISH NAMOYISH ETISH MARKAZI****Baxshullayeva Dilnoza Nutfullo qizi***Buxoro davlat pedagogika instituti**Tarix ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Muzey – tarixiy, madaniy, ilmiy yoki badiiy ahamiyatga ega bo'lgan ashyolarni yig'ish, saqlash, tadqiq qilish va ommaga namoyish etish bilan shug'ullanadigan muassasa. Muzeylar milliy o'zlikni shakllantirishda ham katta ahamiyatga ega. Ular millatning tarixi, madaniyati va san'ati haqida tushuncha berib, vatanparvarlik tuyg'usini rivojlantiradi. Ushbu maqolada muzeylar, O'rta Osiyo hududida tashkil topgan ilk muzeylar va ularning faoliyati, hozirgi kunda O'zbekiston hududida tashkil etilgan mashhur muzeylar haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: Muzeylar boy tariximiz va betakror madaniyatimiz xazinasidir. Muzeylar faqatgina madaniy qadriyatlar namoyishigina bo'lib qolmasdan, ular bizni o'tmish sayohatiga chorlovchi yo'lchi yulduz hamdir. Muzeylar ma'nan boyib, muntazam kengayib borilmoqda. Tarixiy, moddiy va ma'naviy yodgorliklarni to'plash, saqlash, o'rganish va tashviq qilish ishlarini bajaruvchi ilmiy, ma'rifiy muassasa deyilganida, albatta, biz muzeyni tushunamiz. Muzeylar orqali o'tmishga, insoniyat bosib o'tgan yo'llarning haqiqiy qiyofasini ko'rishga muvaffaq bo'lamiz.

Muzeylarni tashkil etishning asosiy maqsadi tarixiy merosni asrab-avaylash va uni kelajak avlodlarga yetkazishdan iborat. Muzeylar turli madaniy va ilmiy yutuqlarni jamlab, ularni chuqur o'rganish va targ'ib qilish imkonini beradi. Ular nafaqat ilmiy tadqiqotlar uchun manba bo'lib xizmat qiladi, balki ta'lim jarayonida ham muhim o'rin tutadi.

Muzeylarni tashkil etish va ular faoliyatini yo'lga qo'yish antik davrdayoq, qadimgi Yunoniston va Rimda paydo bo'lgan edi. Davrlar o'tishi bilan muzeylar faoliyati takomillashib, ular tarmoqlarga bo'linib bordi. Muzeylarning bir necha turi mavjud: tarixiy muzeylar, san'at muzeylari, tabiat muzeylari, fan va texnika muzeylari, memorial muzeylar va boshqalar. Har bir tur muayyan sohani qamrab oladi va o'ziga xos ma'lumotlarni taqdim etadi. Muzeylar keyingi yillarda davlatlar vamamlakatlarning faxriga, boy xazinasiga va ko'rkiga hamda sayyohlarning eng gavjum maskaniga aylandi.

Hozirgi kunda jamiyat hayotida, xalqni fan va madaniyat bilan yaqindan tanishuvida, ilm-fan va madaniyat rivojida, shuningdek xalq maorifida muzeylarning o'rni tabora o'sib bormoqda. Mustaqillik tufayli respublikamizda muzeylarga bo'lgan e'tibor yanada oshdi. Xususan, keyingi 10 yil ichida Davlat qarmog'idagi muzeylar

soni 140 tani tashkil etdi. Shulardan tarix muzeylari 75 ta, O'lkashunoslik muzeylari 23 ta, Badiiy San'at Koshonalari 10 ta, memorial muassasa 20 ta, adabiyot muzeylari 8 ta, tabiat muzeylari 4 tadan iborat. Ayni paytda bularda 1 million 600 mingdan ortiq eksponatlar mavjud.

O'rta Osiyo hududida dastlabki muzeylar XIX asrning oxirlarida vujudga keladi. Turkistonda muzeylar qurilishining boshlanishi, dastlabki muzeylar tashkil etilishi A.P. Fedchenko, V.F. Oshanin, V.V. Bartold, I.V. Mushketov kabi olimlarning nomi bilan bog'liq. Dastlab, tabiiy kolleksiyalarni birlashtirish va ular asosida muzey tashkil etish masalasi ilmiy jamoatchilik tomonidan kun tartibiga qo'yildi. A.P. Fedchenkoning Turkiston general-gubernatoriga yozgan axborotida: "Turkistonni muvaffaqiyatli rivojlantirish uchun u bilan asosli ravishda tanishib chiqish lozim, muzey esa buning uchun eng yaxshi vositadir", - deb ta'kidlanadi. Bu masala 1871-yili tabiatshunoslik, antropologiya va etnografiya havaskorlari jamiyatining Turkiston bo'limi majlisida yana ko'tarildi.

O'rta Osiyo olimlari ilmiy jamiyati uni bir necha yillar mobaynida hal etilishini qayta-qayta so'rashadi. Nihoyat, Sirdaryo viloyati harbiy gubernatori, general N. Golovachyov 1876-yil-ning 9-yanvarida muzeyni komplektlash bo'yicha yig'ilishga N.A. Mayev, V.F. Oshanin, A.I. Vilkins, D.Yu. Yujakov va I.I. Krauzelarni taklif etadi. Yig'ilishda muzey ochishga qaror qilinadi.

1876-yil 16-martdagi "Туркестанские ведомости" gazetasi tahririyatining general-gubernator idorasiga rasmiy maktubida gazeta muharriri N.A. Mayevning Toshkentda muzey ochish haqidagi bayonnomasi yuborilayotgani xabar qilinadi.

O'rta Osiyo tabiati tadqiqotchilari N.A. Seversev, A.E. Regel, I.V. Mushketov, D.L. Ivanovlar o'zlari to'plagan qush, baliq, o'simlik va ma'dan kolleksiyalarini muzeyga topshirishadi. Shu tariqa, O'rta Osiyoda birinchi muzey 1876-yili tashkil topdi. Lekin davlat tomonidan bino berilmagani uchun, N.A. Mayev o'zining ipakchilik maktabidan muzey uchun ikki xona ajratdi. Ko'p o'tmay, muzey Statistika bo'limi ixtiyoriga o'tkaziladi. Muzey ta'minoti uchun yiliga 300 so'm ajratilganidan tashqari, ayrim shaxslar tomonidan moddiy yordam ham berilgan. N.A. Mayevning yozishicha, muzey faoliyati uchun yiliga 1600 so'mlik mablag' talab etilgan.

1877-yilning yanvariga kelib, muzey etnografiya, ishlab chiqarish texnologiyasi, qishloq xo'jaligi, tabiat tarixi va arxeologiya bo'yicha bir yarim mingdan ortiq ashyolarga, sakkiz yuzga yaqin qadimiy tangalarga ega bo'ldi. Mazkur eksponatlar asosida etnografiya-texnika, tabiat, tarixiy-arxeologiya, numizmatika, qishloq xo'jaligi bo'limlari mavjud edi

Mustaqillik davrida muzeylarga e'tibor

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, muzeylarga bo'lgan e'tibor sezilarli darajada ortdi. 1998-yil 12-yanvarda Prezident farmoni bilan "Muzeylar faoliyatini tubdan yaxshilash va takomillashtirish to'g'risida"gi qaror qabul qilindi. Shuningdek, 1998-

yil 5-martdagi Vazirlar Mahkamasining qaroriga asosan “O‘zbek muzey” Respublika jamg‘armasi tashkil etildi. Ushbu qarorlar muzeylarni moddiy-texnik jihatdan mustahkamlash, yangi mutaxassislar tayyorlash, xalqaro hamkorlikni kengaytirish va muzeylarni jamiyat hayotida faolroq ishtirok etishga undadi.

Muzey tarmoqlari va ularning vazifalari

Muzeylar faoliyati bo‘yicha quyidagi tarmoqlar shakllangan:

- *Tarmoq muzeylar* – fan, sanoat, san‘atga oid (zoologiya, tarix, texnika).
- *O‘lkashunoslik muzeylari* – viloyatlar tarixi, tabiati, etnografiyasi.
- *Memorial muzeylar* – mashhur arboblarning hayoti va faoliyatiga bag‘ishlangan.

Misol uchun, Farg‘ona viloyatida quyidagi muzeylar mavjud:

1. “Xamza Hakimzoda Niyoziy” muzeyi – Shohimardon, 1957-yil.
2. “Usmon Yusupov” memorial muzeyi – Kaptarxona, 1974-yil.
3. “Yuldosh Oxunboboyev” muzeyi – Marg‘ilon, 1964-yil.
4. “Adabiyot va san‘at” muzeyi – Marg‘ilon, 1989-yil.
5. “Ziyovutdin Xaziniy” uy muzeyi – Uchko‘prik, 1997-yil.
6. Oltariqdagi “Tarix muzeyi” – 2000-yil.

3. Ilmiy tadqiqotlar va faoliyat yo‘nalishlari

Muzeyshunoslikda quyidagi yo‘nalishlar dolzarbdir: Arxeologik eksponatlar restavratsiyasi – Afrosiyob, Qoratepa kabi yodgorliklar asosida olib borilmoqda. Madaniy merosni kataloglashtirish – 2020 yilda 3500 dan ortiq eksponat raqamlashtirilgan. Muzey pedagogikasi – UNESCO tavsiyalariga ko‘ra, Germaniya va Yaponiya tajribasi o‘rganilmoqda. Shuningdek, O‘zbekiston Fanlar akademiyasi, Arxeologiya instituti, “O‘zbek muzey” jamg‘armasi ilmiy izlanishlar olib bormoqda.

An‘anaviy yondashuvlar va ularning saqlanishi

Ko‘pgina muzeylar an‘anaviy ko‘rgazma usullarini saqlab qolgan:

Xronologik tartib – O‘zbekiston tarixi davlat muzeyida eksponatlar qadim zamonlardan to hozirgi davrgacha.

Tematik ekspozitsiyalar – Amir Temur muzeyida Temuriylar davriga oid san‘at va siyosat namoyon etiladi. Bu usullar yoshlar va chet ellik mehmonlarga tushunarli bo‘lib, tarixni vizual o‘rganishga imkon beradi.

Innovatsiyalar va raqamlashtirish

Zamonaviy texnologiyalar muzey faoliyatining ajralmas qismiga aylandi:

3D va AR texnologiyalar – Luvr muzeyi (Fransiya) 482 mingdan ortiq eksponatni onlayn ko‘rsatmoqda. Virtual ko‘rgazmalar – Google Arts & Culture, British Museum platformalari misol bo‘la oladi. QR kodli gidlar – Samarqanddagi Xo‘ja Doniyor maqbarasida joriy etilgan. Mobil ilovalar – 2024-yildan boshlab O‘zbekistonda eksponatlarni ilova orqali o‘rganish imkoniyati yaratilmoqda.

Muzeylarning jamiyatdagi roli

Muzeylar endi quyidagi ijtimoiy funksiyalarni bajarmoqda:

Ta'limiy markaz – interaktiv darslar va ma'rifiy dasturlar.

Ijtimoiy muloqot maskani – seminar, uchrashuv va madaniy tadbirlar

o'tkaziladi. Turizm ob'ekti – 2023 yilda sayyohlarning 62% muzeylarga tashrif buyurgan.

UNESCO bilan hamkorlik – "Ipak yo'li" ko'rgazmalari doirasida O'zbekiston eksponatlari namoyish etilmoqda (Parij, 2022).

Eksponat almashuvi – Toshkentdagi Davlat san'at muzeyi va Yaponiya milliy san'at muzeyi o'rtasida memorandum imzolangan.

Ilmiy safarlar – Yaponiyaga muzey xodimlari taklif etilmoqda; Rossiya

Ermitaji va Etnografiya muzeylari bilan hamkorlik yo'lga qo'yilgan.

Xulosa: Muzeylar tarixiy, madaniy va ilmiy merosni saqlash, tadqiq qilish va namoyish etish orqali milliy o'zlikni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Ular nafaqat o'tmish haqida bilim beradi, balki kelajak avlodlar uchun qimmatli manba bo'lib xizmat qiladi. O'zbekistonda mustaqillikdan keyin muzeylar soni sezilarli darajada oshgan bo'lib, ularning faoliyati tarmoqlarga bo'linib, turli sohalarni qamrab oladi. Zamonaviy texnologiyalar (3D, AR, virtual ko'rgazmalar) muzeylarning ish samaradorligini oshirib, jamiyat bilan yaqinroq aloqani ta'minlamoqda. Muzeylar endi nafaqat eksponatlar namoyishi, balki ta'lim, madaniy almashinuv va turizm markazlari sifatida ham faoliyat ko'rsatmoqda. Xalqaro hamkorlik (masalan, UNESCO, Yaponiya, Rossiya bilan loyihalar) O'zbekiston muzeylarini dunyo miqyosida tanitishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Muzeyshunoslik asoslari" – O'zbekiston Fanlar Akademiyasi, "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2018.
2. "O'zbekiston muzeylari: tarix va hozirgi zamon" – R. Qodirova, "Sharq" nashriyoti, 2021.
3. "Madaniy merosni saqlash va rivojlantirish" – T. Alimov, "O'qituvchi" nashriyoti, 2019.
4. "Zamonaviy muzey texnologiyalari" – J. Xolmirzayev, "Innovatsiya" nashriyoti, 2022.